

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 26, 2008.

ЧЕРНОГОРСКАЈА АКАДЕМИЈА НАУК И ИСКУССВ
ГЛАСНИК ОДДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 26, 2008.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE DEPARTMENT OF ARTS, 26, 2008.

UDK 821.163.4.09

Живојин СТАНОЈЧИЋ*

ИВО АНДРИЋ О ЊЕГОШУ, ВУКУ, ЈБ. НЕНАДОВИЋУ

Апстракт: Чланак излаже резултате ауторовог истраживања Андрићевог ангажовања у изградњи српског књижевног језика у аспекту пишевог односа: (а) према језичком стваралаштву његових претходника Његоша, Вука и ЈБ. Ненадовића, и (б) према употреби специфичних језичких средстава која су обележена изразитим континуитетом са датим ствараоцима.

У XX веку, наша се граматика у погледу језичке грађе базирала на језику најбољих писаца л е п е к њ и ж е в н о с т и. Овај принцип био је и у свему што је граматичарским уоштавањима претходило, дакле, не само у избору, него и у приступу анализи материје релевантне за научну историју српског језика. Тако је, на пример, и А. Белић поручивао проучаваоцима да је управо језик таквих писаца права грађа за историју савременог књижевног језика. У њеном грађењу – писао је А. Белић – мора се ићи „од писца до писца, од књижевне врсте до књижевне врсте”¹. Белићев наследник М. Стевановић, у једној од својих програмских расправа, изриче мисао да језик наших најбољих писаца представља „богату ризницу најсавршенијег средства за међусобно општење и комуникацију”, и истиче чињеницу да управо тај језик мора бити грађа наших нормативних граматика.²

* Редовни професор Универзитета у Београду, у пензији.

¹ А. Белић, О књижевним језицима. – *Јужнословенски филолог*, XIX, 1-4, Београд, 1951-1952, стр. 7.

² М. Стевановић, Однос граматичара према норми књижевног језика. – *Споменица*, Посебна издања САНУ, CCCLXVII, 26, Београд, 1964, стр. 197.

У овоме контексту, својевремено сам испитивао и свесни, одн. спонатни допринос самих писаца изградњи сопственог комуникативног медија – језика, и то на материји коју ми је пружио један од највећих наших стваралаца лепе књижевности – Иво Андрић, и резултате испитивања изложио научној јавности.³

Прво, ишао сам у свом истраживању, како сам тада рекао, *спољном страном* Андрићевог ангажовања у језичким питањима, што је значило да сам издвојио и истакао низ Андрићевих текстова с његовим *непосредним* коментарима језика (и стила).

И, друго, испитивао сам један низ језичких категорија које су обележене изразитим континуитетом Андрићевог језика са језиком његових претходника, међу њима и оних чија се имена налазе у наслову ове расправе. То је значило да сам ишао и – *унутрашњом страном* ангажовања овог великог писца у стварању књижевног језика. Тиме сам ушао његов *procedé*, па, отуда, и у оно што он каже *посредно* о језику и стилу – самим својим стваралачким поступком.

У погледу и једног, и другог, Андрићево дело је врло богато, и ја ћу, природно, због простора и о екстерној, и о интерној страни говорити само тако што ћу указати на по неколика примера карактеристичних за Андрића.

1.

У поменутој својој расправи (в. напомену 3), анализирајући Андрићеве непосредне коментаре о квалитету језика и модусима његове изградње и усавршавања, управо због тих коментара, пошао сам, пре свега, и од једне *екстралингвистичке* чињенице. Она је у томе што сам, негде у јесен 1961. године, и само неки дан пре него што ће се сазнати за вест да ће Андрићу бити додељена Нобелова награда, имао и задовољство, и част да разговарам с великим писцем. Хтео сам, наравно, да га питам понешто о његовом проседеу у формирању *језичког израза* у његовим делима. И прво што ми је дало много основа за размишљање биле су Андрићеве *заиста једноставне речи* о томе. Казао ми је Иво Андрић тада, отприлике, и ово: Знате, ја никада нисам себи постављао питање *како* нешто рећи, него увек – *шта* рећи... Наравно, при томе увек сам био свестан тога да је *језик* –

³ Ж. Станојчић, *Иво Андрић о језику и стилу*. – Научни састанак слависта у Вукове дане, 34/1, МСЦ, Београд, 2005, стр. 5-16.

моја *боја*, мој *цртеж*, *средство* којим износим своје виђење ствари. I, уопште, видите – рекао ми је показујући празни део једног зида у просторији у којој смо били – ја овде, као на *биоскопском* платну, видим слику онога што треба да опишем цртежом, бојом – *речима*...⁴

И заиста, у разговору који сам анализирао у расправи, употребио је Андрић лексеме – *боја*, *цртеж*, *слика*, *биоскопско платно*, *речи*. Да, баш тако: *боја*, *цртеж*, *слика*, *биоскопско платно* и – *речи*. И њих је, рекао бих и сада, готово ненаглашено, без патетике коју налазимо код љубитеља језика и његове изговорене и писане речи – изједначио са творбеном грађом занатлије-уметника у визуелној сфери. Синтагма *биоскопско платно* – па, (помислио сам тада) то звучи чак и – прозаично!

У томе, у своје односу према језику и стилу као једној од категорија језика у сфери његове прагматике, као и у сфери његовог односа према методама изградње језичког израза, Иво Андрић је свој ослонац налазио – и у језику П. П. Његоша, Јб. Ненадовића и Вука.

За Андрића, констатовано сам у поменутој расправи – све је у *речи*, односно у *свему што је везано за реч*...

(1) А потврде за то он налази – код Његоша:

„Његош сам је, каже се, једном приликом рекао дивну *реч* о томе. Кад су му говорили да му се замера што је више човек него владика, он је одговорио: „Лакше је бити владика него човјек”

„...Него, друго је било у питању. *Реч* познатог француског моралисте Риварола: „Држава је лађа чије котве почивају у небесима”, могла би се у пуној мери применити на Црну Гору Његошевог времена...”

(СД XIII: Његош као трагични јунак
косовске мисли, 26)

На пример, Андрић у Његошевом тестаменту запажа опет – *реч*:

„Твоје је *слово* све из ништа створило, твоје је закону све покорно...”

(СД XIII: Исто, стр. 32)

⁴ В. и: *Jezik i stil Iva Andrića (Funkcije sinonimskih odnosa)*. – Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, Monografije knj. XI, Beograd, 1967, str. 210.

(2) Или, помињући увек Његоша, Андрић истиче лексему *реч*, односно њене семантичке конотате (*говорити, рећи, напис, стил* и сл.), које налази у књижевном делу Љубе Ненадовића, на пример:

„У овој години, стотој од Његошеве смрти, многа ће мисао, многа изговорена или штампана *реч* ићи ће ка усамљеном и узвишеном гробу на Ловћену. Он је повод и овом кратком *напису*...”

(СД XIII: Љуба Ненадовић о Његошу у Италији, 39)

„Поступао је (Љубомир Ненадовић пишући о Његошу – прим. Ж. Ст.) према науку који је примио од својих пређа и који му је животом искуство потврдило онако како је, у песми Сећам се, писао о свом оцу:

Говораше мени мој покојни отац:

.....
Не *реци* ни цару – ако га кад видиш –
Ропске *речи* којих можеш да се стидиш.

Такве *речи* Љубомир Ненадовић заиста није ни у овој прилици рекао, али је показао ретку и велику способност да дубоко воли и да се несебично диви оном што цени...”

(СД XIII: Исто, 40-41)

„Јер на Ненадовићевом имену данас почива не само признање које је заслужио својим делом, као први модерни српски путописац и прозаичар новог и доброг *стила*,... него и трајан одсјај Његошеве величине”.

(СД XIII: Исто, 47)

(3) Или, истиче Андрић лексему и појам *речи* (и њених конотата *језик, правопис, писмен – неписмен, азбука, правопис*), кад пише о Његошевом језичком стваралаштву у временима Вука Караџића и његове борбе за нови књижевни језик:

„У време кад је Вук Караџић тек био најтеже битке у свом *‘рату за српски језик’*, кад је за писца и Његошеве величине духа и друштвеног положаја значило све проблем, представљало све препреку, све од *питања језика и правописа* до питања штампе и хартије...”

Он је, ми то знамо, водио часну и тешку борбу правог писца са својом мисли и са њеним *изразом*, и у својим најбољим часовима налазио онај *облик* који је једини прави, у коме је заиста ‘*речима* тесно а мислима пространо’ и који се само упорном борбом и преданим радом налази и осваја”.

(СД XIII: Светлост Његошевог дела, 52)

„Рођен у *неписменој* и беспутној, од света одељеној земљи и постављен на најодговорније и најтеже место у њој,... Он је био писац који је поред рада на свом личном делу схватио као свој задатак да целу своју земљу изведе из заосталости... и да је тако поведе у круг општекултурног па и књижевног живота...”

Даље, Његош је био писац који је поред рада на свом делу морао да брине о његовом штампању, његовој *азбуци и правопису*...”

(СД XIII: Нешто о Његошу
као писцу, 55-56)

У разговору који сам у поменутој својој расправи описао, и у каснијем једном разговору с њим, углавном је Андрић истицао да му је на радном столу, при писању, увек – више речника, међу њима, говорио је он – на првом месту Вуков Рјечник. Није, отуда, неприродно што је пишући чланак „О Вуку као писцу”, Андрић рекао да „није случајно ни узалуд проницљиви Копитар већ при првом познанству писао да Вука сматра ‘за најбољу главу од свих Срба које познајем’, те да је „нечег егзактног, математског било у његовом начину рада...” (стр. 80 Сабраних дела, XIII, 1981).

Природан је био мој закључак да овакве атрибуте наука о српском језику приписује, већ одавно, и – Андрићевом језичком изразу. А тај израз сигурно је и резултат Андрићевог сасвим изграђеног става према језику као комуникативној категорији, и у томе ставу – и резултат његовог везивања за велике претходнике, на првом месту за Његоша.

2.

Што се *унутрашње стране* Андрићевог ангажовања у изградњи нашег књижевнојезичког израза тиче, за ову прилику указаћу само на врло упадљив континуитет који сам констатовао у поменутој сво-

јој расправи,⁵ који сам нашао већ давно када сам утврдио да је Иво Андрић, сасвим убеђено, писао да „има у нама дрхтај једног тона који тачно одговара ритму Његошевог десетерца, који се према њему односи као калуп (тј. – *модел*, казали би лингвисти, прим. Ж. Ст.) према одливку и који се на његов звук увек одазове, веран и непогрешан као лозинка”, те да генерације већ цитирају Његошеве стихове „не у неком књижевном смислу речи”, него их употребљавају „као што употребљавају у говору толике народне изреке и узречице, не двојећи их од њих”⁶.

И несумњиво је да је Андрић у томе, уз мисао Његошеву, на уму имао и – Његошев *језички израз*. О томе сведочи и његово указивање на Његошев десетерац (јер шта је стих него *чиста* језичка форма!), а сведоче и Андрићева размишљања над Његошевом преписком, у којима се на више места истичу Андрићеве констатације као што су: „овакав и сличан стилски одломак”, односно „реченица као што је ова...”⁷ – синтагме, дакле, које несумњиво указују и на *Андрићево уважавање* језичког израза Његошевог, и на његову (Андрићеву) *повезаност са конкретним остварењима* Његошевог језика⁸.

Отуда ћемо несумњиво као лингвисти приметити да у датим констатацијама Иво Андрић, заправо, Његошевом језичком изразу приписује изузетну улогу и језичком наслеђу, па и у процесима који се у лингвистици означавају као *рејувенација* одређених средстава у књижевном језику⁹, постајући тако чиниоцима континуитета.

⁵ Ж. Станојчић, *Иво Андрић о језику и стилу*. – Научни састанак слависта у Вукове дане, 34/1, МСЦ, Београд, 2005, стр. 5-16.

⁶ И. Андрић, Вечна присутност Његошева, *Сабрана дела*, XIII, Београд, 1981, стр. 61 (: Борба, XII/135, 1947, 2).

⁷ И. Андрић, Над Његошевом преписком, *Сабрана дела*, XIII, Београд, 1981, стр. 72-77 (в. и: *Споменница посвећена годишњици П. П. Његоша*, Посебна издања САНУ, CCCLXVI/22, Београд, 1963).

⁸ В. и: П. Зорић, Иво Андрић о Његошу. – *Зборник радова о Иви Андрићу*, САНУ, Посебна издања, Књ. DV, Одељење језика и књижевности, Књ. 30, Београд, 1979, 225-232.

⁹ Каже St.Ullmann, *Language and Style*, Oxford, 1966, 171: “It sometimes happens that a word which had fallen into disuse is revived and readmitted into literary language or even into ordinary speech. A number of obsolete terms, Shakesperian, Spenserian and others, were rejuvenated in this way by English writers during the Pre-Romantic and Romantic periods. The history of the word glee may serve as a warning that what may be an archaism in the usage of one generation may cease to be archaic to the next...” Треба указати и на, принципски, исти став нашег лингвисте А. Белића о језичком стваралаштву појединаца. У својој књизи “Око

А ове, назовимо их условно екстралингвистичке, чињенице давале су ми основа да Његошев језик „Горског вијенца” и „Луче микрокозма”, на пример, повежем са изабраним категоријама пасивних, и уопште безличних, синтаксичких структура Андрићевог сличног – *поетског текста*, као са грађом која омогућује утврђивање и *стварног унутрашњег*, прво духовног а онда, што је за мене као лингвисту преваходно важно – и *језичког*, контакта међу ова два наша књижевна (и језичка) ствараоца различитих, па и врло удаљених, епоха.¹⁰ При томе, дакако, и у томе арбитрарно узетом малом сегменту језичких средстава, лако је уочити и упадљив заједнички узус – рекли бисмо, узимајући почетни екстралингвистички моменат у обзир: онај отисак *модела* који Андрић види у језичкој пракси народа, а који смо напред нарочито истакли. И Његош у овим својим филозофским делима, и Андрић у својим истоверним делима увелико имају форме које по Јакобсоновом принципу блискости и „кондензације” приближавају дате појмове слушаоцу, односно читаоцу¹¹. Наглазимо, дакле, у њиховом објективно језички израженом схватању употребе датих језичких средстава – упадљиву подударност.

ЛИТЕРАТУРА

СД XII: Сабрана дела Иве Андрића, Књига дванаеста – *Историја и легенда*, Београд, 1981.

СД XIII: Сабрана дела Иве Андрића, Књига тринаеста – *Уметник и његово дело*, Београд, 1981.

СД XVII: Сабрана дела Иве Андрића, Књига седамнаеста – *Свеске*, Београд, 1981.

нашег књижевног језика”, СКЗ, Београд, 1951, 19-21, 31, 45, 285, Белић пише, *de facto*, исто о језику Гетеа, Пушкина, Шекспира, Толстоја, Његоша, Караџића, Мицкијевича, Словацког.

¹⁰ В. детаљни приказ у: Ж. Станојчић, Синтаксичке студије (О вуковској традицији у језику и граматици), Никшић, 1990, стр. 55-72.

¹¹ R. Jakobson, *Selected Writings*, II, The Hague-Paris, 1971, pp. 134-137, 256.

Živojin STANOJČIĆ

IVO ANDRIĆ ON NJEGOŠ, VUK, LJ. NENADOVIĆ

Summary

The paper brings the results of author's research of Ivo Andrić's engagement in development of Serbian literary language, in the aspects of Andrić's attitude: (a) towards the language creation of his predecessors Njegoš, Vuk and Lj. Nenadović, and (b) towards the use of specific language vehicles that are marked by the outstanding continuity with the mentioned writers.